

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 121 2000

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-18-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2001

villkor och försöka ge ett svar på frågan vad som egentligen menas med att en person är "fiktiv". Sina teoretiska verktyg hämtar hon från Lars-Åke Skalins *Karaktär och perspektiv* och använder bl.a. Skalins begrepp sägbarhet och täljbarhet. Förhållandet mellan fiktion och verklighet diskuterar Inger Littberger i sin studie över Ulla Isakssons *Boken om E*, där författaren skildrar Erik Hjalmar Linders sjukdom och död. Vad slags bok är detta? En dagbok, en rapport, en självbiografi eller en självbiografisk roman? Littberger lyfter i sin inträngande analys fram textens många allusioner till myt och saga och pekar även på förbindelser mellan Ulla Isakssons tidigare romaner och *Boken om E*. Likartade frågeställningar som Littberger behandlar Christina Angelfors med utgångspunkt från Simone de Beauvoirs *Mémoires d'une jeune fille rangée*. Hon ger många exempel på hur verklighet och fiktion är tätt sammanvävda i Beauvoirs texter. Teoretiskt anknäver Angelfors något ensidigt till Philippe Lejeunes syn på självbiografien och bortser både från andra forskare på fältet och från de invändningar mot Lejeunes teorier som framförts under senare år.

Frågan om språkets relation till verkligheten behandlas av Torsten Rönnerstrand i en uppsats om litteraturkritiken. Hans bidrag "Verklighet – språk – litteratur. Om en topos i 80-talets litteraturkritik" visar hur 1970-talets svenska litteraturkritik dominerades av en tilltro till språket, medan det under 1980-talet uppstod ett allt större tvivel på språket. Den främste talesmannen för den postmoderna och poststrukturalistiska skepsisen mot språket var Horace Engdahl, som i tidskriften *Kris* alltifrån slutet av 1970-talet attackerade uppfattningen att språket kunde referera till verkligheten. Som forskare intog Engdahl emellertid en motsatt hållning. Huvuddelen av artikeln ägnas åt att visa hur den poststrukturalistiska språksynen mer och mer gav vika under senare delen av 1980-talet. I en nytolkning av Stig Larssons romaner i *BLM* 1987 visade Engdahl att han nu såg ett samband mellan språk och verklighet. Att Engdahl omprövade sin uppfattning försöker Rönnerstrand förklara utifrån ett socio-politiskt och Bourdieu-influerat maktperspektiv. Bland annat tycker han sig se ett samband med upptäckten av Paul de Mans – vid sidan av Derrida en av poststrukturalismens främsta företrädare – nazistiska förflutna. Det är spännande frågor som Rönnerstrand diskuterar. Svaren han ger kunde kanske underbyggas mer, och här finns många möjligheter till fördjupning och fortsatt forskning. Också i Ingvarssons bidrag om Göran Palms böcker *En orättvis betraktelse, Indoktrineringen i Sverige* och *Vad kan man göra?* finns en koppling till massmedia, främst televisionen. Ingvarssons studie går ut på att studera hur relationen till massmedia fungerar i Palms författarskap.

Att antologins genusinriktade bidrag är många förvånar knappast. Den feministiska forskningen har alltid

utgått från att litteraturen har betydelse för verklighetsförståelsen. Gunilla Domellöf tar upp Elin Wägners roman *Dialogen försätter* (1932) och diskuterar den som en del i den tidens svenska livsåskådningsdebatt. Genom att också granska romanens mottagande i pressen visar Domellöf att de manliga kritikerna misstolkade romanens budskap och vände sig mot det de såg som ett oersonligt manshat i skildringen. Hur en allt större medvetenhet om kvinnofrågor kan urskiljas i Elisabet Hermodssons författarskap belyser Birgitta Ivarsson Bergsten, medan Kerstin Munck undersöker strategier i Hélène Cixous' 1970-talsprosa. Munck studerar framförallt födelsemetaforernas betydelse i Cixous' texter. Ett genusperspektiv kan skönjas också i Brynhild Mathisens analys av Vigdís Grímsdóttirs roman *Fickan i skogen* liksom i Monica Loeb's studie av Bobbie Ann Masons roman *In country* om en tonårsflickas identitetssökande.

Litteratur och verklighetsförståelse bjuder på stimulerande läsning (även om man irriteras av att boken är dåligt korrekturläst). Antologin präglas som framgått av stor mångfald såväl ifråga om frågeställningar och författarurval som referensramar och metoder. Det är därför knappast befogat att komma med önskemål om ytterligare perspektiv. Ändå vill jag framhålla att det varit givande om också barnlitteraturen ur någon aspekt tagits upp, då frågan om verklighetsförståelse och omvärldsorientering samt etiska aspekter där har varit och är av särskild vikt.

Lena Kåreland

Baudelaire – det moderna livets betraktare. Studier i ett författarskap. Red. Christina Sjöblad och Lennart Leopold (Absalon, Skrifter utgivna vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund). Lund 1998.

Volymen *Baudelaire – det moderna livets betraktare* är resultatet av en doktorandkurs vid litteraturvetenskapliga institutionen i Lund. Kursen "Baudelaire – diktaren och moderniteten" pågick 1996–97 (två terminer). Det var främst diktsamlingen *Les fleurs du mal* som dryftades ur olika synvinklar men också Baudelaire's prosadikter, hans estetik och konstkritik behandlades. Kursen tog även upp Walter Benjamins arbete *Paris 1800-talets huvudstad*, särskilt kapitlen om Baudelaire och bohemerna. Under kursen koncentrerade man sig på vissa motiv i Baudelaire's verk som staden och kvinnosynen. Ett annat ämne var den förändring av författarrollen och konsten i det moderna kapitalistiska samhället som ägde rum under Baudelaire's tid. Varför Baudelaire kommit att ses som modernismens föregångare framför andra var ytterligare en fråga som ventilerades när Baudelaire's förankring i den romantiska traditionen diskuterades.

Kursdeltagarna hade som en av sina uppgifter att

skriva en större studie, och det är dessa uppsatser som nu presenteras i institutionens skriftserie. Det har blivit en apåttretande volym som ger nya infallsvinklar på Baudelaires författarskap och på modernismen samt på Baudelaires inflytande på några nordiska diktare. I några av bokens sju bidrag (Nilssons, Leopolds och Sandströms) märker man en tendens att tona ner Baudelaires modernitet och i stället betona romantikens, metafysikens och katolicismens betydelse för författaren. Här har man stött sig på nyare Baudelaire-forskning, bl.a. dansken Vagn Lyhnes *Savnets vellyst* från 1990 och norrmannen Per Buviks *Poesins skandale* från 1996, men också på Anders Cullheds studier om barockinflytandet hos Baudelaire. Det är dock något förvånande att man finner så få referenser till fransk Baudelaire-forskning.

Anders Nilsson har i sitt bidrag "Baudelaire och romantiken" undersökt hur Baudelaire använder begreppet romantik i *Salon de 1846*. För Baudelaire handlar romantiken främst om ett sätt att känna och erfara. Han försöker jämställa romantikens konst med samtidens moral och menar att det gemensamma för båda är just det inre kändandet. Den konstnär som bäst svarar mot Baudelaires romantiska ideal är Eugène Delacroix, "den moderna skolans ledargestalt". Mot Delacroix ställer Baudelaire Victor Hugo, vilken han främst ser inte som romantiker utan som en klassiskt inspirerad naturalist. Nilsson visar också hur Baudelaire diskuterar färger och toner, och hur han då beskriver färgerna med ord och termer som huvudsakligen förknippas med musiken. I färgen kan vi finna "harmoni, melodi och kontrapunkt", skriver Baudelaire.

Lennart Leopolds artikel "Smärtans alkemi", samlingens längsta bidrag, behandlar dels kvinnskildringen hos Baudelaire, dels inflytandet från katolicismen och Joseph de Maistre, av Baudelaire vid ett tillfälle karakteriserad som "vår tids stora geni – en siare". Baudelaires negativa kvinnsyn och föraktet för naturen och sexualiteten kan, menar Leopold, ses i samband med hans läsning av reaktionären de Maistre. Arvsynden är t.ex. ett centralt begrepp hos Baudelaire, och det är kvinnan som är ansvarig för mannens fall. Leopold ger exempel på klyftan mellan kärlekens ideal och dess verklighet både i Baudelaires dikt och i samtiden. I sin dikt, som ofta speglar den manliga klivenheten, försökte Baudelaire, åtminstone momentant, uppnå ett paradisiskt tillstånd och någon form av harmoni mellan könen. I samband med det katolska inflytandet hos Baudelaire tar Leopold också upp den sårmetaforik som finns i flera dikter och som Leopold menar inte är ett uttryck för sadistiska böjelser hos Baudelaire utan måste ses symboliskt.

Om Leopolds bidrag främst har ett komparativt och idéhistoriskt perspektiv ägnar sig Paul Tenngart och Daniel Sandström i sina artiklar främst åt analys av enskilda dikter. Tenngart studerar i första hand kompositions-

principen för *Les fleurs du mal*. Han visar hur olika dikter korresponderar med varandra och hur sonetter med motsatt stämningläge genomgående ställs mot varandra. I en övertygande och noggrann närläsning jämförs sonetterna "Parfum exotique" och "Une nuit", som båda skildrar ett sexuellt möte. Dikterna, som uttrycker en osäkerhet om kärlekens och fantasins väsen, uppvisar flera beröringspunkter men också flera perspektivförskjutningar och motsättningar. Tenngart tycks mer än flera andra uppsatsförfattare se Baudelaire som modernist. Som argument för sin uppfattning anför han mångtydigheten, osäkerheten och det ständiga tvivlet hos dikta- ren. Sandström, som behandlar autenticitetsproblematiken och det självreflexiva draget hos Baudelaire, analyserar främst dikten "Le Cygne", som utgår från en historisk händelse, nämligen Haussmanns förändring av Paris gatunät. Dikten rymmer flera hänvisningar till den klassiska traditionen, vilket Sandström tolkar som ett försök att skapa ordning i en föränderlig värld. Sandström gör i sin insiktsfulla läsning av dikten även en biografisk tolkning.

Belysande för Baudelaires komplexa kvinnsyn är den artikel han skrev om Flauberts roman *Madame Bovary*. Denna artikel, publicerad hösten 1857 i tidskriften *L'Artiste*, är utgångspunkten för Christina Sjöblads bidrag, som diskuterar Baudelaires påtagliga fascination inför gestalten Emma Bovary. Baudelaire såg henne som en beklagansvärd och olycklig kvinna men framhöll att hon har en mans förmåga att handla och fatta beslut. Han försåg henne med en rad positiva epitet, och Sjöblad frågar sig om Baudelaire inte i Emma Bovary funnit en gestalt som i mycket speglade hans eget kvinnoideal. Baudelaires syn på Flauberts romanhjäntinna skiljer sig också radikalt från de många moraliserande förkastelsesedomar som litteraturvetare och kvinnoforskare under årens lopp uttalat, något som Sjöblad ger belysande exempel på.

De två artiklar som avslutar samlingen studerar Baudelaires inflytande på senare författare. Johan Edlund jämför Baudelaire och Hamsun medan Lena Malmberg diskuterar Baudelaires betydelse för Katarina Frostenson. Edlund belyser Baudelaires och Hamsuns reaktioner på den moderna storstaden med en miljö som präglas av industrialisering och sekularisering. Den jämförelse han gör beskriver han själv som "ett komparativt försök via några nedslag i respektive författares verk, snarare än en intertextuell läsning". Baudelaires företal till *Le Spleen de Paris* ställs vid sidan av Hamsuns programskrift "Fra det ubevidste Sjaeliv". Samtidigt diskuterar Edlund också diktarrollens förändring i ett alltmer moderniserat samhälle, där dikta-rens produktion i allt högre grad måste anpassas till varumarknadens spelregler. Baudelaire identifierade sig i sin diktning med den prostituerade, som blev en symbol dels för diktarrollens förvandling, dels för upproret mot det borgerliga samhället.

Hamsun å sin sida ville att litteraturen skulle stå i samklang med den moderna människans komplexa existens och faktiska liv. Han efterlyste en litteratur koncentrerad på det individuella och det subjektiva, något som innebar att författarens uppgift främst var gestalta ett ständigt pågående flöde av tankar, känslor och nervsensationer. Edlunds uppsats är rik på goda iakttagelser och välfunna formuleringar. Ändå känns valet av Hamsun som jämförelseobjekt inte självklart utan ganska godtyckligt. Visserligen anses Hamsun vara den som förde in moderniteten i den norska litteraturen, men det finns även andra författare som reagerat på den moderna storstadens anda på ett liknande sätt som Hamsun.

Sambandet mellan Frostenson och Baudelaire, som Lena Malmberg tar upp, har en annan relevans, trots att författarna är av olika kön och det ligger ett sekel mellan deras produktion. Malmberg visar hur Frostenson t.ex. för en dialog med Baudelaire i sin dikt "Den försvunna staden". Hon ger även exempel på andra tydliga repliker till Baudelairens dikter. Främst uppehåller sig dock Malmberg vid Frostensons fotbok *Överblivet*, som innehåller prosalyriska texter till Jean Claude Arnaults Paris-bilder. Malmberg tar även upp visualiteten och flanörens roll hos Baudelaire respektive Frostenson. Här förs diskussionen utifrån ett genusperspektiv, som visar att den kvinnliga flanören inte har möjlighet att inta en objektiv hållning till staden, där hon inte kan flanera omkring osedd. Frostenson ger i sina texter en bild av kvinnan som iakttagen och marginaliserad, medan flanören hos Baudelaire förknippas med den som betraktar, inte med den som blir betraktad.

Efter att ha tagit del av lunda-doktorandernas studier kring Baudelaire kan man bara konstatera att det måste ha varit en lyckad arbetsmetod att under en längre tid få ägna sig åt ett författarskap. De nu föreliggande uppsatserna, som alla visar prov på ett nyfiket sökande och en tydlig upptäckarlust, är också i sin koncentrerade form väl lämpade att användas i universitetsundervisningen, där de kan tjäna som underlag för vidare diskussioner och som utgångspunkt för andra diktanalyser.

Lena Käreland

Johan Svedjedal, *The Literary Web. Literature and Publishing in the Age of Digital Production* (Acta Bibliothecæ Regiæ Stockholmiensis LXII, KB och Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 42). Stockholm 2000.

Att vara litteraturvetare i dessa yttersta av dagar innebär ofta att kastas mellan hopp och förtvivlan. Ena dagen nedslås man av självsäkra IT-gurus som triumferande basunerar ut att boken är död, och andra dagen får man luft under vingarna igen av rapporter som visar att det

aldrig har sålts så mycket böcker som nu. Oavsett om framtiden för litteraturen kommer att te sig dystert eller ljus, står det ändå klart att den digitala revolutionen har medfört och kommer att medföra förändringar som det är angeläget för alla litteraturvetare att reflektera över och ta ställning till.

I sin nya bok syftar Johan Svedjedal till att göra just detta. Titeln *The Literary Web* är medvetet dubbeltydig. Det handlar inte bara om litteraturen på det världsomspännande nätet, utan det handlar om att försöka kartlägga de förändrade villkoren för bokproduktionen över huvudtaget. I fem kapitel, varav de flesta tidigare har publicerats i tidskriften *Human IT*, undersöker Svedjedal vad den digitala revolutionen har inneburit för boken och diskuterar försiktigt vad den kan komma att innebära i framtiden.

Det första kapitlet är en historisk inventering av 1900-talets medielandskap med fokus på den ställning boken intar i relation till övriga medier. Här får både pessimisten och optimisten när det gäller bokens överlevnadsförmåga vatten på sin kvern. Å ena sidan visar all tillgänglig statistik att bokutgivningen, liksom det antal människor som läst en bok minst en gång i månaden, ökat från början av 1980-talet till mitten av 1990-talet. Å andra sidan är det otvivelaktigt så att bokens, och särskilt fiktionslitteraturens, betydelse i förhållande till övriga medier har minskat drastiskt. På 1950-talet ägnades hela 85 % av den tid man konsumerade fiktioner åt att läsa böcker, medan man i mitten av 1980-talet ägnade nästan 70% av denna tid åt audiovisuella medier samtidigt som bokläsningen hamnade långt ner på listan. Man kan förmoda att denna marginaliseringsprocess fortsatt att öka under 1990-talet, i synnerhet bland ungdomar, med uppdykandet av nya fiktionsmedier som TV- och datorspel, Internet och det stora genombrottet för video.

Trots den hårda konkurrensen tycks ändå boken ha en väldig förmåga att kunna överleva och ibland till och med ta hjälp av andra medier för att förbättra sin egen position. Att det t.ex. säljs fler titlar idag än någonsin tidigare, även om dessa kommer ut i mindre upplagor, beror på att den digitala tekniken har förbilligat produktionskostnaderna avsevärt. Men boken tycks också på andra sätt kunna dra nytta av nya medier för att nå framgångar. Exempelvis är renässansen för Jane Austens romaner på senare tid i stort sett beroende av de framgångsrika filmatiseringarna. Svedjedal kallar denna egenkap hos det tryckta ordet för den Gutenbergska kapaciteten, vilken alltså består i att dra fördelar av framsteg inom teknologi och media. I en historisk exposé visar han hur tidigare tekniska innovationer som järnvägen, elektriciteten och radion påverkat och förändrat villkoren för litteraturen. I ljuset av dessa innebär kanske inte den digitala revolutionen en så grundläggande förändring.